WALDEMAR BUDNER

WSPÓŁCZESNE ZMIANY FUNKCJI I TYPÓW FUNKCJONALNYCH MIAST WOJEWÓDZTWA POZNAŃSKIEGO

Wstęp

Miastom w systemie społeczno-gospodarczym i przestrzennej organizacji kraju przypada ważna rola. Podstawę tej organizacji stanowi społeczny, geograficzny podział pracy. Życie w miastach cechuje wysoki stopień złożoności i wielka liczba powiązań między różnymi typami działalności wzrastająca w miarę pogłębiania się społecznego podziału pracy i specjalizacji. Wzajemne powiązania działalności ludzi i grup ludzkich w miastach można traktować jako system spełnianych przez nie funkcji [Regulski 1982, s. 33]. Rozpoznanie zatem charakteru funkcjonalnego jednostek miejskich oraz ich roli w systemie gospodarki narodowej stanowi ważny problem badawczy.

Ważna – z punktu widzenia spełnianych przez miasta funkcji – jest struktura wieku ludności mająca znaczenie ekonomiczne i oddziałująca na rodzaj i rozmieszczenie działalności ekonomicznej. Wyższy udział ludności w wieku produkcyjnym wymaga tworzenia nowych miejsc pracy i umożliwia szybszy wzrost gospodarczy. Niski wzrost lub nawet spadek zasobów pracy, w drugim przypadku, hamuje wzrost gospodarczy [Domański 1990, s.28]. Nie wszystkie działy gospodarki narodowej charakteryzuje jednakowe tempo rozwoju. Przeobrażenia struktury społeczno-ekonomicznej miast znajdują odzwierciedlenie w działowej i sektorowej strukturze zatrudnienia ludności w miastach.

Celem badania jest rozpoznanie funkcji dominujących miast województwa poznańskiego i ich zmian oraz ustalenie podstawowych typów jednostek miejskich. Określono ponadto zależności zachodzące między typem dominacji funkcjonalnej a wielkością miast oraz ich rolą jako miejsca pracy i miejsca zamieszkania. Zasadnicze badanie poprzedza analiza zmian struktury wieku ludności oraz zmian stanu zatrudnienia w miastach.

Problematyka funkcji miast w kraju była podejmowana już w końcu lat czterdziestych [Wejchert 1947] i na początku lat pięćdziesiątych [Kostrowicki 1952]. Nowsze badanie stanowi praca M. Jerczyńskiego [1977]. Do chwili obecnej powstało wiele prac

z tego zakresu. Dotyczą one jednak ograniczonej liczby jednostek miejskich (zazwyczaj danej klasy wielkości lub określonego typu – np. praca Lewińskiego [1989]) albo miast jednego, wybranego regionu (np. praca Ciechocińskiej [1985]). Ostatnie, zdezaktualizowane już, opracowanie z tego zakresu dotyczące regionu poznańskiego pochodzi z końca lat sześćdziesiątych [Zajchowska 1967].

Przyjęty obszar badań stanowi województwo poznańskie, w nowych granicach administracyjnych z dnia 1 VI 1975 roku, obejmując wszystkie 33 miasta regionu (według stanu z 31 XII 1988 r.). Analizę przeprowadzono w układzie dynamicznym. Ze względu na ograniczony zasób materiałów źródłowych przyjęto trzy przekroje czasowe: 1970, 1978 i 1988 rok. Uzyskane dane pochodzą z Narodowych Spisów Powszechnych; uzupełnione informacjami z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie i Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Poznaniu.

1. Założenia metodyczne

Cel badania oraz charakter jednostek odniesienia wraz z właściwościami materiałów źródłowych wyznaczyły określony sposób przeprowadzenia niniejszej analizy. Punktem wyjścia jest analiza ludnościowa według przyjętego ekonomicznego kryterium podziału na trzy grupy ludnościowe zależnie od wieku: przedprodukcyjną, produkcyjną i poprodukcyjną. Dolna i górna granica wieku produkcyjnego obejmuje mężczyzn od 18 do 64 lat i kobiety od 18 do 59 lat. Ludność w wieku przedprodukcyjnym zawiera przedział 0-17 lat, natomiast grupę w wieku poprodukcyjnym stanowią mężczyźni od 65 i kobiety od 60 roku życia.

W celu jednoznacznej interpretacji współczynników starości (odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym) E. Rosset [1959, s. 72; 1962, s. 376-377] skonstruował skalę, która kategoryzuje współczynniki, zaliczając je do jakościowo różnych grup (patrz tab. 1).

Tabela 1

Klasyfikacja stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności

Współczynnik starości	Charakterystyka poszczególnych grup
poniżej 8%	młodość demograficzna
8 - 10%	przedpole starzenia się
10 - 12%	właściwe starzenie się
12 % i więcej	starość demograficzna

W analizie ludnościowej zastosowano również bilateralny miernik starości demograficznej zwany wskaźnikiem lub indeksem starości o postaci:

$$I_s = \frac{L_{po}}{L_{przed}} \cdot 100,$$

gdzie: L_{po} – liczba ludności w wieku poprodukcyjnym,
L_{przed} – liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym.

W analizach zatrudnienia szeroko stosowany jest wskaźnik obciążenia zawodowego, ukazujący liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym (tzn. przed- i poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Ze względu na charakter jednostek miejskich spełniających różnorodne funkcje świadczone na rzecz społeczności lokalnej i pozalokalnej ważne jest określenie, w jakim stopniu ośrodki te stanowią rynek dysponujący podażą miejsc pracy, a w jakim stopniu stanowią jedynie miejsce zamieszkania dla ludności pracującej. Ustalenie tej relacji wymaga dysponowania danymi dotyczącymi wyjazdów „z" i dojazdów „do" pracy dla badanego zbioru miast. Dane te wraz z wielkościami podstawowymi, jakimi są zawodowo czynni, dostarczyły podstawy do określenia charakteru funkcji miasta ze względu na stosunek zatrudnienia w miejscu pracy i w miejscu zamieszkania, wyrażony w następującej formie:

$$k = \frac{Z_p}{Z_m} \cdot 100\%,$$

gdzie: Z_p – liczba zatrudnionych według miejsca pracy,
Z_m – liczba zatrudnionych według miejsca zamieszkania.

Obliczone wskaźniki k zostały pogrupowane w klasy (patrz tab. 2).

Tabela 2

Typy miast według stosunku miejsc pracy i miejsc zamieszkania zatrudnionych

Wartość wskaźnika	Funkcja miasta	Symbol
powyżej 150,0%	miasto o bardzo silnej funkcji miejsca pracy	P_2
150,0 - 115,1%	miasto o silnej funkcji miejsca pracy	P_1
115,0 - 85,0%	miasto o zrównoważonym udziale funkcji miejsca pracy i funkcji mieszkaniowej	MP
84,9 - 50,0%	miasto o silnej funkcji mieszkaniowej	M_1
poniżej 50,0%	miasto o bardzo silnej funkcji mieszkaniowej	M_2

Źródło: **M. Jerczyński** [1977, s. 28].

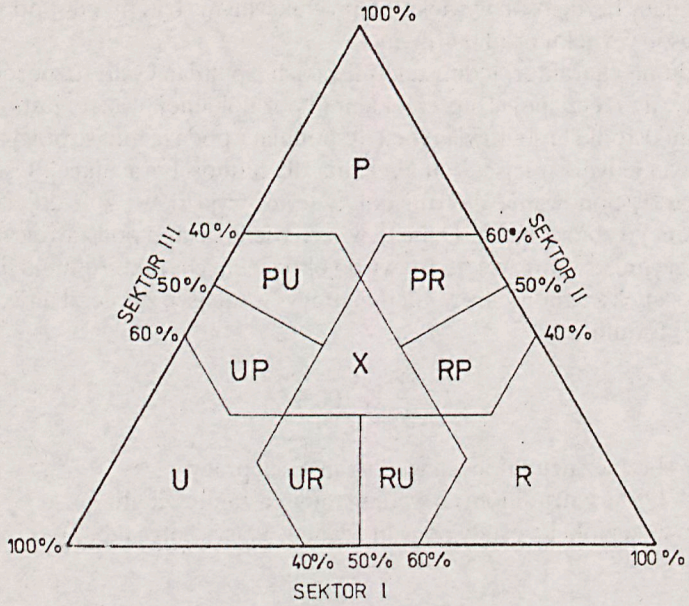
W analizie dominacji funkcjonalnej posłużono się metodą przyjętą przez M. Jerczyńskiego [1977]. Punktem wyjścia dla oceny rodzaju dominacji funkcjonalnej była agregacja działów gospodarki narodowej do trzech podstawowych sektorów ekonomicznych:

sektor I – Rolnictwo i leśnictwo – R
sektor II – Przemysł i budownictwo – P
sektor III – Usługi – U

Uzyskane proporcje zatrudnienia w sektorach ekonomicznych odpowiadają poszczególnym typom funkcjonalnym miast, których wartości graniczne zostały naniesione na trójkącie Ossana (rys. 1) zawierającym dziesięciopolową klasyfikację funkcjonalną obejmującą następujące typy miast:

R – rolnicze, RU – rolniczo-usługowe, RP – rolniczo-przemysłowe;

P – przemysłowe, PR – przemysłowo-rolnicze, PU – przemysłowo-usługowe;
U – usługowe, UR – usługowo-rolnicze, UP – usługowo-przemysłowe;
X – brak dominacji funkcjonalnej.

Rys. 1. Trójkąt Ossana jako podstawa wyznaczenia typu dominacji funkcjonalnej miast

2. Przemiany struktury wiekowej ludności

Znajomość podstawowych struktur ludności, ich zmienności w czasie i przestrzeni jest konieczna. Analiza zmienności tych struktur pozwala na określenie tendencji rozwojowych, co równocześnie ma istotne znaczenie poznawcze [Zdrojewski 1990, s. 44].

Z punktu widzenia rozwoju kraju, regionów czy miast, istotną charakterystyką oprócz liczby i rozmieszczenia ludności jest również struktura jej wieku. Przy badaniu struktury wieku ważne jest ustalenie przedziałów klasowych. Dla gospodarki narodowej, zwłaszcza na potrzeby planowania gospodarczego, dokonuje się zazwyczaj grupowania ekonomicznego, które ma na celu uchwycenie roczników i grup ludzi w wieku produkcyjnym, tj. w wieku prawnej zdolności do pracy [Jagielski 1974, s. 137].

Wraz ze wzrostem liczby ludności dokonują się zmiany w strukturze określonych grup wieku, które nie są wielkościami stałymi, lecz ulegają zmianom w czasie i w przestrzeni. W problematyce badania zależności między trzema podstawowymi grupami wieku ludzi niepośrednią rolę odgrywa analiza procesu demograficznego sta-rzenia się społeczeństwa, tj. stałego zwiększania się udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności [Holzer 1989, s.143]. Wskaźnikiem charak-

teryzującym najogólniej wiek ludności jest udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców (współczynnik starości).

Tabela 3

Ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w miastach województwa poznańskiego (w procentach)

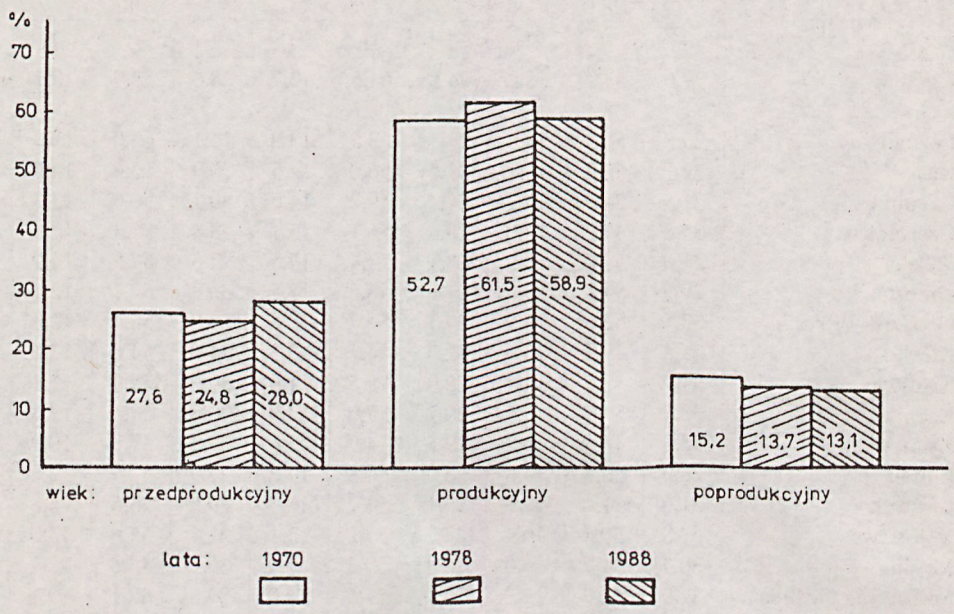
Miasta	1970			1978			1988		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Ogółem	27,6	57,2	15,2	24,8	61,5	13,7	28,0	58,9	13,1
Poznań	25,5	58,9	15,6	22,7	63,5	13,8	26,1	60,0	13,9
Buk	32,7	52,2	15,1	31,5	56,0	12,5	30,9	56,6	12,5
Czempiń	31,5	54,3	14,2	26,2	59,2	14,6	30,1	56,6	13,3
Czerniejewo	35,8	47,2	17,0	28,8	56,1	15,1	33,8	55,4	10,8
Dolsk	31,0	51,0	18,0	28,1	54,4	17,5	27,6	57,5	14,9
Gniezno	29,9	54,5	15,6	27,9	58,6	13,5	30,8	57,1	12,1
Grodzisk Wlkp.	33,5	52,6	13,9	29,5	57,7	12,8	30,8	56,4	12,8
Kłecko	35,2	49,2	15,6	32,0	54,7	13,3	34,0	54,0	12,0
Kostrzyn	34,9	52,7	12,4	28,9	59,5	11,6	30,0	58,9	11,1
Kórnik	33,7	50,7	15,6	30,1	57,0	12,9	30,3	57,1	12,6
Książ Wlkp.	33,3	48,5	18,2	29,5	54,9	15,6	35,2	53,9	10,9
Luboń	28,6	56,6	14,8	26,0	60,8	13,2	27,9	58,5	13,6
Lwówek	31,6	51,4	17,0	29,1	54,2	16,7	29,6	56,6	13,8
Miłosław	32,8	50,8	16,4	27,7	57,2	15,1	31,4	55,6	13,0
Mosina	30,7	54,7	14,6	26,8	60,3	12,9	30,5	56,8	12,7
Murowana Goślina	32,9	52,9	14,2	28,4	57,6	14,0	32,8	58,1	9,1
Nowy Tomyśl	33,3	54,5	12,2	30,2	58,9	10,9	32,7	56,7	10,6
Oborniki	32,6	55,2	12,2	29,7	60,1	10,2	32,3	57,5	10,2
Opalenica	30,6	53,4	16,0	27,5	57,3	15,2	31,3	56,0	12,7
Ostroróg	33,1	50,1	16,8	27,6	55,6	16,8	30,1	56,7	13,2
Pniewy	32,2	51,2	16,6	29,4	54,7	15,9	32,8	52,9	14,3
Pobiedziska	32,7	53,5	13,8	27,2	59,0	13,8	30,3	56,3	13,4
Puszczykowo	29,2	55,0	15,8	25,4	59,5	15,1	27,4	57,7	14,9
Rakoniewice	34,6	50,3	15,1	30,8	56,2	13,0	34,4	53,7	11,9
Sieraków	34,0	50,5	15,5	30,6	55,8	13,6	31,7	55,9	12,4
Skoki	36,3	49,9	13,8	28,9	58,2	12,9	34,0	55,0	11,0
Stęszew	30,4	55,6	14,0	26,5	58,9	14,6	30,4	56,5	13,1
Swarzędz	29,8	57,4	12,8	27,0	60,0	13,0	31,3	58,8	9,9
Szamotuły	30,2	55,0	14,8	27,5	58,6	13,9	30,1	56,7	13,2
Śrem	32,9	54,7	12,4	32,2	57,2	10,6	33,1	58,0	8,9
Środa Wlkp.	30,8	54,1	15,1	27,7	58,9	13,4	30,5	57,6	11,9
Wielichowo	30,1	49,9	20,0	27,5	53,0	19,5	33,2	51,1	15,7
Września	34,2	52,1	13,7	30,6	57,3	12,1	32,2	56,7	11,1

I – wiek przedprodukcyjny, II – wiek produkcyjny, III – wiek poprodukcyjny

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników NSP 1970, 1978, 1988.

Z analizy tabeli 3 wynika, że w miastach województwa poznańskiego następuje systematyczny spadek udziału ludności starej z 15,2% w 1970 roku do 13,1%

w 1988 roku (rys. 2). Prawidłowość ta charakteryzuje całą populację województwa poznańskiego. Ludność miast województwa poznańskiego w okresie 1970-1988 wyróżniała mimo to starość demograficzna (udział osób w wieku poprodukcyjnym wynosił powyżej 12%), podczas gdy średnio w miastach kraju udział ten wynosił od 10,4% w 1970 roku do 11,1% w 1988 roku, utrzymując nadal tendencję rosnącą (por. tab. 1).

Rys. 2. Struktura ludności miast województwa poznańskiego według wieku w latach 1970, 1978, 1988

Niektórzy demografowie zwracają uwagę na fakt, że starość demograficzna oznacza nie tylko stosunkowo wysoki udział ludzi starych w ogólnej liczbie ludności, ale również relatywnie niski udział dzieci [Rosset 1967, s. 166]. Stąd też wprowadzają oni bilateralny miernik starości demograficznej, zwany wskaźnikiem lub indeksem starości.

Z porównania indeksów starości obliczonych dla miast województwa poznańskiego i kraju wynika, że proces starzenia się ludności miejskiej województwa jest znacznie bardziej zaawansowany niż w Polsce. Indeksy starości w analizowanych latach osiągają wartości wyższe w województwie (58,0 w 1970 r.; 54,8 w 1978 r.; 47,0 w 1988 r.) niż analogiczne wartości dla kraju (odpowiednio 35,2; 39,9; 37,9). Mimo ciągłego wzrostu bezwzględnego ludności starej w województwie poznańskim, jego tempo jest niższe niż w pozostałych miastach kraju, a udział tej subpopulacji w województwie ciągle maleje. Ponadto spadek wartości indeksu starości spowodowany jest nie tylko zmniejszaniem udziału ludności starej , ale również wzrostem, zwłaszcza od końca lat siedemdziesiątych, ludności młodej.

Odsetek roczników zaliczanych do grupy produkcyjnej ulegał w analizowanym okresie wahaniom. W latach 1970-1978 wzrósł on z 57,2% do 61,7%, a następnie spadł do 58,9% w 1988 roku (tab. 3). Wielkości te przewyższają analogiczne wartości dla całego zbioru miast Polski.

Tabela 4

Wskaźnik starości (I_s) i wskaźnik obciążenia zawodowego (W_{OZ}) dla miast województwa poznańskiego

Miasta	I_s			W_{OZ}		
	1970	1978	1988	1970	1978	1988
Ogółem	58,0	54,8	47,0	69,8	62,0	68,8
Poznań	66,6	60,9	53,4	63,2	57,3	66,6
Buk	46,2	39,7	40,5	91,6	78,7	76,6
Czempiń	45,0	55,9	44,0	84,1	69,0	76,7
Czerniejewo	47,4	52,3	32,2	111,8	78,2	80,8
Dolsk	58,0	62,3	54,0	96,2	83,7	74,0
Gniezno	52,2	48,5	39,2	83,5	70,6	75,4
Grodzisk Wlkp.	41,5	43,5	41,7	90,1	73,4	77,4
Kłecko	44,3	41,4	35,4	103,2	82,8	85,3
Kostrzyn	35,5	39,9	37,1	89,8	68,0	70,1
Kórnik	46,3	42,9	41,7	97,3	75,4	75,4
Książ Wlkp.	54,5	52,9	31,0	106,1	82,2	85,4
Luboń	51,7	50,6	48,7	76,7	64,4	71,1
Lwówek	53,8	57,8	46,8	94,6	84,6	76,9
Miłosław	50,0	54,1	41,6	96,9	74,7	76,2
Mosina	47,6	48,1	41,4	82,8	65,9	79,8
Murowana Goślina	43,1	49,4	33,2	89,0	73,5	77,4
Nowy Tomyśl	36,7	36,0	27,9	83,5	69,6	69,5
Oborniki	37,4	34,3	31,5	81,2	66,3	73,9
Opalenica	52,3	55,4	40,8	87,3	74,6	78,7
Ostroróg	50,8	61,0	43,5	99,6	80,0	89,1
Pniewy	51,5	54,2	43,1	95,3	82,8	75,2
Pobiedziska	42,2	50,7	44,1	86,9	69,5	77,6
Puszczykowo	54,1	59,4	54,4	81,8	67,9	73,3
Rakoniewice	43,6	42,0	34,4	98,8	77,8	86,3
Sieraków	45,6	44,4	39,2	98,0	79,3	79,1
Skoki	38,0	44,6	32,5	100,3	71,9	81,8
Stęszew	46,1	55,4	43,1	79,9	69,8	77,0
Swarzędz	43,0	47,9	31,9	74,2	66,6	70,2
Szamotuły	49,0	50,4	43,9	81,8	70,7	76,2
Śrem	37,7	32,8	27,1	82,8	74,8	72,5
Środa Wlkp.	49,0	48,4	39,1	84,9	69,7	73,7
Wielichowo	66,3	71,2	47,3	100,3	88,6	96,1
Września	40,1	39,4	34,5	91,9	74,5	76,3

Źródło: obliczenia własne.

Ze społeczno-gospodarczego punktu widzenia, przedstawione w tabeli 4 przeobrażenia należy uznać za proces dość korzystny. Duży udział ludności w wieku produkcyjnym prowadzi do obniżenia wskaźnika obciążenia zawodowego. W miastach województwa poznańskiego na każde 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 69,8 osób w pozostałych dwóch grupach wieku (stan w 1970 r.). W osiem lat później

wskaźnik ten zmalał jeszcze do 62,0 osób, a w końcu roku 1988 wzrósł do poziomu 68,8. „Obciążenie" ludności miejskiej województwa poznańskiego było nieznacznie wyższe niż średnie w miastach kraju.

W rozpatrywanym okresie w strukturze wiekowej ludności dokonały się zmiany, które w efekcie doprowadziły do wzrostu odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym i nieznacznego wzrostu ludności w wieku produkcyjnym. Odbyło się to kosztem malejącego udziału ludności w wieku poprodukcyjnym, co można ocenić jako zjawisko pozytywne (rys. 2). Mimo to ludność województwa poznańskiego należy uznać za populację na zaawansowanym etapie starości demograficznej.

Analiza struktury ludności w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym w poszczególnych miastach potwierdza wyniki analizy ogólnej. We wszystkich miastach województwa udział ludności w wieku poprodukcyjnym zmniejszył się w 1988 roku w porównaniu z rokiem 1970. Spadek ten nie był równomierny i osiągnął najwyższe rozmiary w Książu Wielkopolskim (spadek o 7,3 pkt), Czerniejewie (spadek o 6,2 pkt) i Murowanej Goślinie (spadek o 5,1 pkt). W niektórych miastach , takich jak Pobiedziska, Czempiń, Puszczykowo czy Stęszew, udział grupy produkcyjnej charakteryzuje się względną stabilizacją (spadek tylko o odpowiednio: 0,4; 0,9; 0,9 i 0,9 pkt).

Największy udział grupy poprodukcyjnej w 1970 roku wykazują miasta najmniejsze, których liczba mieszkańców nie przekraczała 2,5 tysiąca: Wielichowo – 20,0%; Książ Wielkopolski – 18,2%; Dolsk – 18,0%; Lwówek – 17,0% i Czerniejewo – 17,0%. Najmniejszy udział tej grupy przypadł ośrodkom większym – dawnym miastom o funkcjach powiatowych lub miastom w strefie obrzeżnej Poznania: Nowemu Tomyślowi – 12,2%; Obornikom – 12,2%; Kostrzynowi – 12,4%; Śremowi – 12,4% i Swarzędzowi – 12,8% (por. tab. 3).

W 1988 roku nie zaszły istotne zmiany w rozkładzie współczynnika starości. Najwyższe wartości współczynnika przedstawiały małe miasta, takie jak: Wielichowo – 15,7%; Dolsk – 14,9%; Puszczykowo – 14,9% czy Pniewy – 14,3%. Najniższe wartości natomiast reprezentowały, podobnie jak 18 lat wcześniej, głównie miasta większe: Śrem – 8,9%; Murowana Goślina – 9,1%; Swarzędz – 9,9% i Oborniki – 10,2%.

Powyższe spostrzeżenia potwierdza również analiza indeksu starości I_s, z której wynika, że najbardziej zaawansowane w procesie demograficznego starzenia się społeczeństw były miasta małe, szczególnie: Wielichowo, Puszczykowo, Dolsk. Uwagę zwracają Poznań i Luboń, gdzie udział ludności w wieku poprodukcyjnym stanowił stosunkowo duży odsetek. O niekorzystnych zmianach starzenia się ludności w tych ośrodkach świadczą również wysokie wartości wskaźnika I_s. Analogicznie – minimalne wartości wskaźnika I_s osiągały miasta większe, takie jak: Śrem, Oborniki czy Września (patrz tab. 4).

Rosnący udział ludności w wieku produkcyjnym do końca lat siedemdziesiątych, a następnie spadający udział tej grupy w miastach województwa wpłynął także na wielkość wskaźnika obciążenia zawodowego (Woz). Otóż od 1970 do 1978 roku Woz zmalał we wszystkich miastach. Największe „obciążenie" ludnością nieprodukcyjną w 1970 roku było w: Czerniejewie, Książu Wielkopolskim, Kłecku, Skokach i Wielichowie (wartości wskaźnika odpowiednio: 111,8; 106,1; 103,2; 100,3 i 100,3). Najniższą wartość wskaźnika i jedyną poniżej wartości średniej miast województwa osiągnął Poznań (63,2).

W 1988 roku wartość wskaźnika WOZ wzrosła w 25 ośrodkach, a w pozostałych 8 jeszcze bardziej spadła. Nadal najwięcej osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało – jak wcześniej – w miastach małych: Wielichowie (96,1), Ostrorogu (89,1), Rakoniewicach (86,3) i Książu Wielkopolskim (85,4). Najniższą wartość współczynnika, mimo jego znacznego wzrostu o 9,3 w prównaniu z 1978 rokiem, zachował Poznań, pozostając nadal jedynym ośrodkiem o wartości wskaźnika mniejszej od średniej miast województwa (por. tab. 4).

3. Zmiany stanu zatrudnienia

Czynnikiem decydującym o poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu jest praca ludzka. Pracę ludzką można rozpatrywać od strony ilościowej – jako ograniczone rozwojem ludnościowym zasoby siły roboczej i rozmiary zatrudnienia – i od strony wydajności pracy, określonej postępem technicznym i organizacyjnym oraz wzrostem kwalifikacji. Z jednej strony zatrudnienie jest czynnikiem wzrostu gospodarczego, z drugiej zaś – wzrost gospodarczy powoduje wzrost zatrudnienia, absorbcję siły roboczej [Dymarski, Kędelski 1986, s. 209].

Zatrudnienie stanowi najistotniejszy składnik rozwoju społeczno-ekonomicznego. Zdaniem wielu autorów – w szerokim zakresie obejmuje ono wszystkich czynnych zawodowo [Olędzki 1978]. W niniejszej analizie skoncentrowano się na zatrudnieniu w szerokim znaczeniu, analizując zmiany stanu i dynamikę zbiorowości osób czynnych zawodowo zamieszkujących miasta województwa poznańskiego.

Ludność czynna zawodowo to osoby wykonujące pracę, która przynosi im zarobek lub dochód, bez względu na miejsce i czas tworzenia tej pracy, oraz osoby chwilowo nie pracujące [Podstawowe definicje i klasyfikacje stosowane w statystyce gospodarstwa domowego]. Według wyników Narodowych Spisów Powszechnych liczba tej ludności w miastach województwa wzrosła z 343,0 tys. w 1970 roku do 395,1 tys. w 1978 roku i 420,6 tys. w roku 1988. Liczba zawodowo czynnych wzrosła zatem w latach 1970-1988 o 77,6 tys. osób, czyli o 22,6%, odznaczając się przy tym mniejszą dynamiką niż wzrost liczby ludności miast w tym okresie, który wynosił 128,4%.

Liczba zawodowo czynnych w miastach stanowiła większość ogółu zawodowo czynnych w województwie. Wielkość ta wzrasta systematycznie od 65,1% w 1970 roku do 70,8% w roku 1988.

Największą liczbę osób czynnych zawodowo – 230 036 w 1970 roku – koncentrował Poznań. Liczba ta wzrosła w 1988 roku do 266 975 osób. Udział Poznania w liczbie osób zawodowo czynnych w miastach województwa stanowił w 1970 roku 67,1% i spadł do 63,5% w 1988 roku. Drugim ważnym ośrodkiem, ale skupiającym już tylko 22 075 czynnych zawodowo (6,4% – 1970 r.) było Gniezno. Jego udział w zawodowo czynnych w miastach ogółem wzrastał, osiągając wartość 7,1% (1988 r.). W pozostałych miastach w 1970 roku liczba czynnych zawodowo nie przekraczała 8 tys., a udział największych ośrodków wynosił: 2,3% dla Lubonia i Wrześni; 2,1% dla Śremu i 2,0% dla Środy Wielkopolskiej. W 1988 roku odsetek czynnych zawodowo w tych miastach

wzrósł nieznacznie i osiągnął następujące wartości: w Śremie i Wrześni – 2,9%, w Środzie Wlkp. – 2,1%. W Luboniu zanotowano spadek o 0,1%.

Tabela 5

Ludność zawodowo czynna w miastach województwa poznańskiego i dynamika jej rozwoju

Miasta	1970	1978	1970=100	1988	1970=100
Ogółem	343 019	395 113	115,2	420 576	122,6
Poznań	230 036	261 951	113,9	266 975	116,1
Buk	1 981	2 450	123,7	2 594	130,9
Czempiń	1 529	1 539	100,7	1 975	129,2
Czerniejewo	775	908	117,2	981	126,6
Dolsk	665	639	96,1	582	87,5
Gniezno	22 075	26 627	120,6	29 997	135,9
Grodzisk Wlkp.	3 855	4 281	111,1	4 778	123,9
Kłecko	819	989	120,8	1 050	128,2
Kostrzyn	2 580	3 229	125,2	3 241	125,6
Kórnik	2 228	2 593	116,4	2 663	119,5
Książ Wlkp.	723	768	106,2	1 003	138,7
Luboń	7 994	9 196	115,0	9 104	113,9
Lwówek	1 147	1 158	101,0	1 382	120,5
Miłosław	1 306	1 424	109,0	1 487	113,9
Mosina	3 822	4 776	125,0	5 032	131,7
Murowana Goślina	1 753	1 933	110,3	2 965	169,1
Nowy Tomyśl	3 253	4 493	138,1	6 063	186,4
Oborniki	4 808	6 066	126,2	7 113	147,9
Opalenica	2 729	3 139	115,0	3 702	135,7
Ostroróg	544	661	121,5	762	140,1
Pniewy	1 959	2 245	114,6	2 430	124,0
Pobiedziska	2 571	2 683	104,4	2 780	108,1
Puszczykowo	3 339	3 593	107,6	3 700	110,8
Rakoniewice	906	1 056	116,6	1 224	135,1
Sieraków	1 974	2 268	114,9	2 384	120,8
Skoki	1 151	1 287	111,8	1 410	122,5
Stęszew	1 736	1 793	103,3	2 015	116,8
Swarzędz	5 780	6 360	110,0	9 577	165,7
Szamotuły	6 648	7 440	111,9	7 905	118,9
Śrem	7 182	9 483	132,0	12 039	167,6
Środa Wlkp.	6 690	7 649	114,3	8 862	132,5
Wielichowo	707	703	99,4	750	106,1
Września	7 754	9 733	125,5	12 051	155,4

Źródło: wyniki NSP 1970, 1978, 1988; obliczenia własne.

Jak już wspomniano, dynamika wzrostu liczby zawodowo czynnych w miastach wynosi 122,6 (patrz tab. 5). Poza jednym wyjątkiem – Dolskiem (dynamika 87,5) –

liczba czynnych zawodowo wzrosła. Największą dynamiką wzrostu charakteryzują się ośrodki większe, głównie dawne miasta powiatowe (szczególnie Nowy Tomyśl – 186,4 i Śrem – 167,6), a także Swarzędz – 165,7. Uwagę zwraca niska dynamika wzrostu w Poznaniu i Luboniu (odpowiednio 116,1 i 113,9).

Ludność czynna zawodowo stanowi część ogólnych zasobów siły roboczej w województwie. Rozmiary tych zasobów – abstrahując od migracji wahadłowych – zależą od liczby i struktury ludności oraz od czynników ekonomicznych i socjalnych, determinujących różne stopnie aktywności zawodowej takich kategorii ludności, jak osoby starsze, inwalidzi i młodzież.

W warunkach wykazanych w poprzednim punkcie – spadku liczby osób starszych, przy równoczesnym – jak twierdzi Dymarski i Kędelski [1986] – spadku chłonności zatrudnienia w liczbach względnych, nastąpił w miastach województwa poznańskiego stosunkowo duży przyrost zasobów siły roboczej, szczególnie w miastach wielkości 10-20 tysięcy mieszkańców.

4. Typologia funkcjonalna miast

Złożoność problematyki funkcjonalnej wynika z tego, iż miasta pełnią określone funkcje w systemie gospodarki narodowej, będące przejawem społecznego i geograficznego podziału pracy w skali kraju, a jednocześnie obsługują pewien określony, zwarty przestrzennie obszar otaczający [Maik 1986, s. 242]. Niniejsza analiza ma na celu dokonanie typologii funkcjonalnej miast według stosunku miejsc pracy i miejsc zatrudnienia oraz działalności, jakie mają dla miasta znaczenie podstawowe (tzw. funkcje dominujące).

Rejestracja danych zatrudnienia w obrębie formalnej, administracyjnej jednostki miejskiej wymaga, aby charakterystykę typów funkcjonalnych miast rozpocząć od prezentacji wyników ujawniających, w jakim stopniu ośrodkom tym właściwe są funkcje produkcyjne, w jakim zaś funkcje mieszkaniowe [Jerczyński 1977]. Otrzymane rezultaty pozwalają na stwierdzenie, że dobrze wykształcony samodzielny rynek pracy miało w 1973 roku 14 miast skupiających 666 103 ludności, co stanowi 86,8% ogółu ludności miejskiej województwa. W 1988 roku miast takich było już 20 i skupiały one 829 829 ludności (88,7%). Liczby te uzyskano poprzez zsumowanie kategorii jednostek miejskich o wyrównanym udziale miejsc pracy i miejsc zamieszkania zatrudnionych (typ MP) oraz miast o silnej (typ P_1) lub bardzo silnej (typ P_2) funkcji miejsc pracy.

Typ ośrodka o bilansującym się stosunku miejsc pracy i miejsc zamieszkania reprezentowany jest w 1973 roku najczęściej (8 razy). Mimo to najwięcej ludności (78,3%) skupia mniej liczny typ ośrodków o silnej funkcji pracy reprezentowany przez największe miasta województwa: Poznań, Gniezno, Wrześnię, Śrem i Oborniki. Podobna sytuacja wystąpiła 15 lat później. Najczęściej (16 razy) reprezentowany był typ ośrodka MP, natomiast największą liczbę ludności skupiały cztery miasta o silnej funkcji miejsca pracy: Poznań, Września, Oborniki i Nowy Tomyśl. Gniezno i Śrem

zostały przesunięte do typu MP. Nowy Tomyśl natomiast osłabił swoją bardzo silną funkcję miejsca pracy, reprezentując obecnie typ P_1 (patrz tab. 6). Rozmieszczenie

Tabela 6

Typy funkcjonalne miast województwa poznańskiego

Miasta	Typy miast według stosunku miejsc pracy i miejsc zamieszkania zatrudnionych		Typy miast według charakteru dominacji funkcjonalnej		
	1973*	1988	1970	1978	1988
Poznań	P_1	P_1	PU	UP	UP
Buk	MP	M_1	PU	PU	PU
Czempiń	M_1	M_1	PU	PU	X
Czerniejewo	M_1	MP	X	X	RU
Dolsk	M_1	MP	X	X	X
Gniezno	P_1	MP	UP	PU	UP
Grodzisk Wlkp.	M_1	MP	PU	PU	PU
Kłecko	M_1	MP	UR	X	UP
Kostrzyn	M_1	M_1	PU	PU	PU
Kórnik	M_1	M_1	UP	UP	UP
Książ Wlkp.	M_1	M_1	X	X	X
Luboń	M_1	M_1	P	PU	PU
Lwówek	M_1	MP	X	X	X
Miłosław	MP	MP	PU	PU	PU
Mosina	M_1	M_1	PU	PU	PU
Murowana Goślina	M_1	M_1	PU	PU	PU
Nowy Tomyśl	P_2	P_1	UP	UP	UP
Oborniki	P_1	P_1	PU	PU	PU
Opalenica	MP	MP	PU	PU	PU
Ostroróg	M_1	M_1	UR	X	X
Pniewy	M_1	MP	PU	PU	UP
Pobiedziska	M_1	M_1	PU	PU	PU
Puszczykowo	M_2	M_1	PU	UP	UP
Rakoniewice	MP	MP	X	PU	X
Sieraków	MP	MP	PU	PU	PU
Skoki	M_1	M_1	PU	PU	PU
Stęszew	MP	MP	PU	UP	UP
Swarzędz	M_1	M_1	P	P	PU
Szamotuły	MP	MP	PU	UP	PU
Śrem	P_1	MP	PU	PU	UP
Środa Wlkp.	MP	MP	PU	PU	UP
Wielichowo	MP	MP	RU	RU	RU
Września	P_1	P_1	PU	PU	PU

Objaśnienia symboli jak w tab.2 i rys.1.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NSP 1970, 1978, 1988; [Jerczyński 1977*]

osiedli o funkcjach mieszkaniowych wykazuje silny związek z lokalizacją ośrodków pracy. Większość osiedli satelitarnych jest silnie powiązanych z rynkiem pracy Poz-

nania, inne wykształciły się na zapleczu drugorzędnych ośrodków pracy: Gniezna (np. Kłecko), Wrześni (Miłosław), Śremu (Książ Wielkopolski).

Niejednorodny w przestrzeni i czasie rozwój ośrodków miejskich stanowi rezultat współdziałania wielu czynników, wśród których istotne znaczenie ma rodzaj podstawowej działalności miasta [Rajman 1989, s. 15]. Odzwierciedleniem tej działalności może być typologia przeprowadzona na podstawie analizy struktury zatrudnienia w każdym z miast, pogrupowanej w trzy główne sektory (rolnictwo, przemysł i usługi). Porównanie struktury zatrudnienia w latach 1970, 1978 i 1988 pozwoliło na określenie, czy i jakie zmiany zachodziły w miastach w okresie 18 lat.

Istniejące opracowania dotyczące tego tematu [Zajchowska 1967, Jerczyński 1977] pozwalają stwierdzić, że w rozpatrywanych miastach dużą rolę odgrywają funkcje przemysłowe. W 1970 roku dominacja przemysłu zaznaczyła się w dwu miastach – Luboniu i Swarzędzu. Najliczniejsza jest grupa o bifunkcjonalnym charakterze przemysłowo-usługowym – 20 miast. W trzech miastach (Gnieźnie, Kórniku i Nowym Tomyślu) zaznacza się dominacja sektora usługowego uzupełnianego przemysłem. W pozostałych ośmiu małych miastach zaznacza się dominacja usług łączonych z funkcjami rolniczymi (dwa ośrodki) i rolnictwa uzupełnianego usługami (Wielichowo) oraz brak wyraźnej dominacji funkcjonalnej ze względu na zrównoważone proporcje w trzech sektorach gospodarki (patrz tab. 6).

W wyniku procesu industrializacji i serwicyzacji oraz wzrostu ludności zmieniła się chłonność zatrudnienia. Wzrostowi chłonności zatrudnienia w miastach województwa poznańskiego w latach 1970-1988 towarzyszył spadek udziału zatrudnienia w sektorze II, tzn. w przemyśle i budownictwie. Liczba zawodowo czynnych w przemyśle wynosiła w miastach województwa w 1970 roku 168,3 tys., co stanowiło 49,0%, podczas gdy w 1988 roku 181,9 tys. stanowiących już tylko 43,3%. W rolnictwie i leśnictwie liczba zawodowo czynnych wzrosła nieznacznie z 19,5 tys. do 24,6 tys., zachowując ten sam odsetek, wahający się w przedziale 5,7-5,8% ogółu zawodowo czynnych w miastach. Wzrosła natomiast zasadniczo liczba czynnych zawodowo w III sektorze gospodarki – usługach, z 155,3 tys. w 1970 roku do 214,1 tys., odpowiadająca wzrostowi udziału z 45,3 do 50,9%.

Dynamika i zmiany działowej struktury ludności czynnej zawodowo w miastach województwa poznańskiego w latach objętych analizą wskazują na powolny, ale systematyczny spadek udziału w II sektorze odbywający się kosztem stałego wzrostu w III sektorze. Udział czynnych zawodowo w sektorze I w porównywalnych latach należy uznać za niezmienny.

Wymienione wyżej zmiany struktury zatrudnienia wpłynęły na zmiany charakteru dominacji funkcjonalnej w miastach. W 1988 roku nie było już ośrodka o funkcjach tylko przemysłowych, zmniejszyła się również do piętnastu grupa miast przemysłowo-usługowych. Stosunkowo liczną grupę (10) stanowiły już miasta typu usługowo-przemysłowego. Wielichowo i Czerniejewo reprezentują typ RU. Natomiast największe zróżnicowanie funkcjonalne (typ X) charakteryzuje pozostałych 6 mniejszych miast (patrz tab. 6).

Istnieje ścisły związek między charakterem dominacji funkcjonalnej miast a ich rolą jako miejsc pracy i zamieszkania, którego istotę ilustrują tabele 7 i 8 (s. 72, 73). Silna funkcja miejsca pracy, świadcząca o znacznym niedoborze siły roboczej w danym

ośrodku, wiąże się z miastami o funkcjach przemysłowych lub przemysłowo-usługowych. Funkcja mieszkaniowa jest z kolei charakterystyczna przede wszystkim dla miast rolniczo-usługowych, usługowo-przemysłowych, a także dla ośrodków o strukturze zrównoważonej.

Tabela 7

Klasy wielkości i typy miast województwa poznańskiego na podstawie struktury zatrudnienia w 1973 roku

Typy miast wg charakteru dominacji funkcjonalnej	Typy miast według stosunku miejsc pracy i miejsc zamieszkania zatrudnionych oraz grupy miast według liczby ludności				
	do 5 tys.	5 - 10 tys.	10 - 20 tys.	20 - -50 tys.	powyżej 50 tys.
P			Luboń M_1 Swarzędz M_1 Śrem P_1 Września P_1		
PU	Miłosław MP Sieraków MP	Buk MP Grodzisk M_1 Nowy Tomyśl P_2 Opalenica MP Pniewy M_1	Oborniki P_2 Środa Wlkp. MP		GnieznoP_1 PoznańP_1
U		Puszczykowo M_2			
UP	Stęszew MP		Mosina M_1 Szamotuły MP		
UR	Dolsk M_1 Kłecko M_1 Książ Wlkp. M_1 Ostroróg M_1 Skoki M_1	Kórnik M_1			
RU	Lwówek M_1 Wielichowo MP				
X	Czempiń M_1 Czerniejewo M_1 Murowana Goślina MP Rakoniewice M_1	Kostrzyn M_1 Pobiedziska M_1			

Źródło: zestawienie własne na podstawie pracy **M. Jerczyńskiego** [1977, s. 100-103].

Uzupełnienie analizy stanowi badanie z zakresu struktury funkcjonalnej miast W. Maika [1986] oparte na pomiarze działalności egzogenicznej metodą wskaźnika nadwyżki pracowników. Według Maika w miastach województwa poznańskiego prze-

waża specjalizacja przemysłowa: w 17 miastach dominują zdecydowanie funkcje przemysłowe, a pozostałe cztery miasta łączą te funkcje z innymi: usługowymi lub rolniczymi. Stopień przewagi przemysłu nad pozostałymi sektorami gospodarki kształtuje się w pewnej zależności od wielkości osiedla. W Poznaniu i Gnieźnie udział przemysłu nie przewyższa 80% zatrudnienia egzogenicznego, podczas gdy w mniejszych ośrodkach przekracza 90% (np. Swarzędz, Miłosław). Mniejsze miasta mają raczej monofunkcyjny charakter, natomiast w większych ośrodkach baza miastotwórcza jest bardziej zróżnicowana ze względu na wykształcenie regionalnych i ponadregionalnych funkcji usługowych (rys. 3, s.74).

Tabela 8

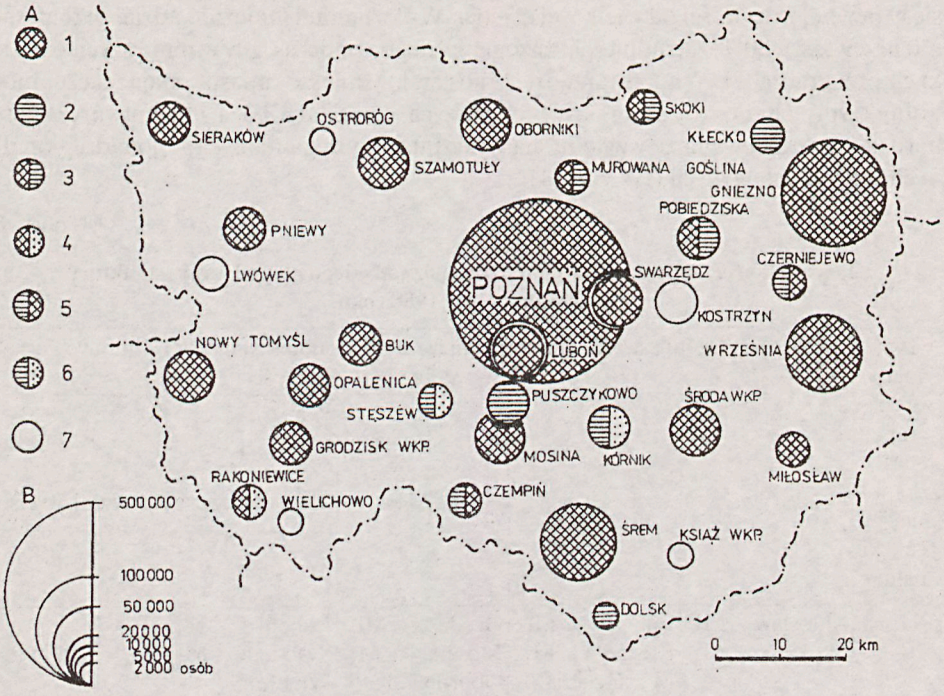
Klasy wielkości i typy miast województwa poznańskiego na podstawie struktury zatrudnienia w 1988 roku

Typy miast wg charakteru dominacji-funkcjonalnej	Typy miast według stosunku miejsc pracy i miejsc zamieszkania zatrudnionych oraz grupy miast według liczby ludności				
	do 5 tys.	5 - 10 tys.	10 - 20 tys.	20 - 50 tys.	powyżej 50 tys.
PU	Miłosław MP Skoki M_1	Buk M_1 Kostrzyn M_1 Mur.Goślina M_1 Opalenica MP Pobiedziska M_1 Sieraków MP	Grodzisk MP Mosina M_1 Oborniki P_1 Szamotuły MP	Luboń M_1 Swarzędz M_1 Września P_1	
UP	Kłecko MP Stęszew MP	Kórnik M_1 Pniewy MP Puszczykowo M_1	Nowy Tomyśl P_1 Środa Wlkp.MP	Śrem MP	Gniezno P_1 Poznań MP
RU	Czerniejewo MP Wielichowo MP				
X	Czempiń M_1 Dolsk MP Książ Wlkp.M_1 Lwówek MP Ostroróg M_1 Rakoniewice MP				

Źródło: zestawienie własne na podstawie danych NSP 1988.

Kolejna grupa, reprezentująca ośrodki o dominacji usługowej, obejmuje 7 miast, z których 4 łączą tego rodzaju funkcje z dodatkową specjalizacją w dziedzinie przemysłu lub rolnictwa. Brak większych zakładów przemysłowych sprawił, że podstawą rozwoju tego typu ośrodków są usługi świadczone dla najbliższego zaplecza wiejskiego. Funkcje rolnicze, wyznaczone w odróżnieniu od badań dominacji funkcjonalnej na podstawie zatrudnienia w rolnictwie uspołecznionym, wskazują na ist-

nienie wyspecjalizowanych gospodarstw państwowych lub spółdzielczych (np. Kórnik) bądź też na silnie wykształcone funkcje obsługi rolnictwa dla najbliższego zaplecza.

Rys. 3. Typy funkcjonalne miast województwa poznańskiego na podstawie struktury zatrudnienia egzogenicznego (miastotwórczego). A – Typy miast: 1 – przemysłowy, 2 – usługowy, 3 – przemysłowo-usługowy, 4 – przemysłowo-rolniczy, 5 – usługowo-przemysłowy, 6 – usługowo-rolniczy, 7 – brak dominacji funkcjonalnej; B – Liczba mieszkańców
Źródło: **W. Maik** [1986, s. 244]

Zakończenie

Wyniki przeprowadzonego badania skłaniają do wysunięcia pewnych wniosków o charakterze uogólnień.

W strukturze ludności miast województwa poznańskiego według wieku w latach 1970-1988 zaszły pozytywne zmiany zmniejszania się udziału ludności w wieku poprodukcyjnym przy jednoczesnym wzroście liczby dzieci i młodzieży. Udział ludności w wieku produkcyjnym ma nieznaczną tendencję wzrostową. Prawidłowość tę potwierdza wskaźnik obciążenia zawodowego, którego wartość ma tendencję malejącą, szczególnie w miastach małych. W tych ośrodkach przypada też najwięcej osób w wieku

nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Indeks starości wskazuje również na większe zaawansowanie w proces demograficznego starzenia się społeczeństw miast małych.

We wszystkich miastach województwa (z wyjątkiem Dolska) nastąpił przyrost ludności zawodowo czynnej. Największą dynamiką wzrostu charakteryzują się ośrodki większe, głównie dawne miasta powiatowe o funkcjach przemysłowo-usługowych lub usługowo-przemysłowych.

Ukazane w analizie przeobrażenia struktury zawodowej można najogólniej ocenić pozytywnie, mamy bowiem generalnie do czynienia ze spadkiem odsetka zatrudnionych w podstawowych działach o charakterze produkcyjnym, przy równoczesnym wzroście odsetka zatrudnionych w sferze nieprodukcyjnej. W miarę postępującego rozwoju społeczno-gospodarczego wzrastający odsetek pracujących w usługach stanowi jedną z prawidłowości, którą za Rajkiewiczem [1970] wielu autorów określa mianem procesu serwicyzacji.

Większość miast województwa ma już dobrze wykształcony rynek pracy. Dominują obecnie (16) miasta o zrównoważonym udziale funkcji miejsca pracy i funkcji mieszkaniowej. Rola miejsca pracy i miejsca zamieszkania zatrudnionych w miastach pozostaje w pewnej zależności od wielkości miasta. Zależność tę można sformułować w następujący sposób: wraz ze wzrostem miasta rośnie jego rola jako rynku pracy. Jednocześnie miasta małe spełniają funkcje mieszkaniowe (patrz tab. 7 i 8). Rozmieszczenie miast o funkcjach mieszkaniowych wykazuje ścisły związek z lokalizacją ośrodków o funkcjach miejsc pracy. Większość osiedli satelitarnych powiązanych jest z rynkiem pracy Poznania, inne osiedla wykształciły się na peryferiach mniejszych ośrodków pracy.

Inna zależność dotyczy rodzaju działalności dominującej w powiązaniu z wielkością miasta. Dominacja działalności rolniczo-usługowej i mieszanej występuje najwyraźniej w gospodarce miast najmniejszych (poniżej 5 tys. mieszkańców). Miasta największe (Poznań, Gniezno) i mniejsze są typowe dla funkcji usługowo-przemysłowych. Funkcje przemysłowo-usługowe występują obecnie we wszystkich pozostałych grupach miast (patrz tab. 7 i 8).

Związek pomiędzy charakterem dominacji funkcjonalnej miasta a jego rolą jako miejsca pracy lub zamieszkania oraz zależność obu tych aspektów funkcjonalnych od wielkości ośrodków miejskich okazują się jaśniejsze, gdy rozważymy je w kontekście przestrzennym. Charakter funkcjonalny miast województwa jest zróżnicowany w zależności od wielkości ośrodka miejskiego, jego położenia w systemie regionalnym, sąsiedztwa z innymi miastami i oddalenia od nich, także od zainwestowania. Współczesne procesy przeobrażeń funkcjonalnych są związane również z rozwojem metropolii poznańskiej. Zmieniają swe funkcje przede wszystkim ośrodki niższego rzędu, położone w strefie dominacji miasta centralnego. Przeobrażenia te następują w dwóch kierunkach: rozwoju funkcji mieszkaniowych lub specjalizacji w pewnych działalnościach gospodarczych, dokonującej się w obrębie aglomeracji miejskiej. Wiele miast w pobliżu Poznania wykształciło w latach powojennych dodatkowo funkcje mieszkaniowe, stając się ośrodkami satelitarnymi [Borejko, Kado 1974].

Bibliografia

Borejko K., Kado J., 1974, Zagadnienia ludnościowe i przemiany w sieci osadniczej, w: **K. Ladorski** (red.), Wielkopolska w trzydziestoleciu Polski Ludowej, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Ciechocińska M.,1985, Charakterystyka struktury zatrudnienia na obszarze funkcjonalnego makroregionu Warszawy, w: Studia nad funkcjonalnym makroregionem Warszawy, cz. II, Biuletyn Informacyjny Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN 48.

Domański R., 1990, Zasady geografii społeczno-ekonomicznej, Warszawa: PWN.

Dymarski W., Kędelski M., 1986, Zatrudnienie, w: **R. Domański, S. Kozarski** (red.), Województwo poznańskie. Zagadnienia geograficzne i społeczno-gospodarcze, Warszawa-Poznań: PWN.

Holzer J., 1989, Demografia, Warszawa: PWE.

Jagielski A.,1974, Geografia ludności, Warszawa: PWN.

Jerczyński M.,1977, Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast, w: Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące, Warszawa: GUS.

Kostrowicki J., 1952 , O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast, Przegląd Geograficzny, t. 24.

Lewiński S., 1989, Funkcje i zasięg oddziaływania małych miast. Człowiek i Środowisko, Warszawa: IGPiK.

Maik W., 1986, Osadnictwo, w: **R. Domański, S. Kozarski** (red.), Województwo poznańskie. Zagadnienia geograficzne i społeczno-gospodarcze, Warszawa-Poznań: PWN.

Olędzki M., 1978, Polityka zatrudnienia, Warszawa: PWE.

Podstawowe definicje i klasyfikacje stosowane w statystyce gospodarstwa domowego, 1988, Zeszyty metodyczne. Klasyfikacje, nomenklatury i wskaźniki, nr 73, Warszawa: GUS.

Rajkiewicz A., 1970, Perspektywiczna polityka zatrudnienia i jej aspekty społeczne, Komitet Badań i Prognoz PAN „Polska 2000" nr 2.

Rajman J., 1989, Wpływ przemysłu na zmiany w sieci i funkcjach miast, w: Studia nad urbanizacją południowej Polski, Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.

Regulski J., 1982, Ekonomika miasta, Warszawa: PWE.

Rosset E., 1959, Proces starzenia się ludności, Warszawa: PWN.

Rosset E., 1962, Perspektywy demograficzne Polski, Warszawa: PWN.

Rosset E., 1967, Ludzie starzy. Studium demograficzne, Warszawa: PWE.

Wejchert K., 1947, Osiedla miejskie – struktura zawodowa – typy miast, w: Studim Planu Krajowego I, Warszawa: GUPP.

Zajchowska M., 1967, Podział funkcyjny miast Wielkopolski, Czasopismo Geograficzne, 38, z. 3, s. 23-35.

Zdrojewski E., 1990, Przemiany demograficzne a rozwój społeczno-gospodarczy Pomorza Zachodniego, Warszawa: SGPiS.

Contemporary changes in the functions and functional types of towns in the Province of Poznań

Summary

The aim of the article is to determine dominating functions of the towns in the Province of Poznań along with the changes in these functions and to establish the basic functional types of

the towns in the years 1970-1988. This made it possible to reveal some interdependencies occurring between the type of functional domination, the size of towns and their role as places of work and places of residence. The basic studies were preceded by the analysis of the changes in the structure of age of the population and employment in the towns.

The results of the analysis reveal some positive changes of the slight decrease in the number of population of post-productive age with a simultaneous increase in the number of children and youths. The share of the population of productive age has a slight declining tendency, particularly in small towns. Old age index shows the advanced process of ageing of the populations of small towns.

In all towns of the Province of Poznań (with the exception of Dolsk) the number of working population increased. The highest dynamics of growth is attributed to larger centres, mainly to towns which formerly were the seats of local authorities with their industrial-services or services-industrial functions.

The economy of the smallest towns is dominated by agricultural-services activities and mixed activities. Services-industrial functions are typical of the largest and the smaller towns. The functional character of the towns of the Province of Poznań is differentiated according to: the size of the town, its location in the region, neighbouring towns and the level of investments.

The role of a town as a place of work and a place of residence depends to some extent on the size of the town. The bigger the town is the more important role it plays as a labour market; small towns serve as places of residence.